

CARSTEN JENSEN

35 HYPOTESER

OM ET LIV UDEN

FEJLTAGELSER

CARSTEN JENSEN
35 HYPOTESER
OM ET LIV UDEN
FEJLTAGELSER

LUNDS
UNIVERSITET

HUMANISTISKA
OCH TEOLOGISKA
FAKULTETERNA

Utgiven av Humanistiska och teologiska
fakulteterna vid Lunds universitet

© Carsten Jensen

Grafisk form Johan Laserna

Tryckt av Media-Tryck, Lunds universitet, Lund 2019

ISBN 978-91-88899-45-3

EN ANTI-HÅNDBOG

● **HYPOTESE 1.** Ethvert af livets realiserede muligheder bor i et nabolag af tabte muligheder. Eller fravalgte. Og hen over himlen står der skrevet et stort spørgsmålstegn. Tog jeg fejl? Fejltagelsen er den frie viljes uundgåelige ledsager. Muligheden for at træffe forkerte valg er altid til stede. Fatalisten har ikke denne skygge i sit liv. Der står ingen spørgsmålstegn på himlen over ham. Skæbnen har på forhånd frikendt ham for at have valgt forkert.

● **HYPOTESE 2.** Når intet er bestemt på forhånd, hersker det frie valg og tilfældigheden, sabotøren af alle vores omhyggeligt lagte planer. Den gudløse hjemses af sine fejltagerler. Den troende kan også tage fejl, men ved det ikke selv og søger i stedet en højere styrelse i sine selvpåførte nederlag. Noget større var altid på spil. Men vi, der er uden tillid til nogen på forhånd givet mening med livet, finder ikke i vores fejltagerler noget større end os selv, men noget mindre. Fejltagerlsen er beviset på, at vi kom til kort. Vi havde ikke det overblik, vi troede, den indsigt og klogskab, der skulle føre os frem til det rette.

● **HYPOTESE 3.** Bliver man klogere af sine fejltagelser? Eller mister man bare selvtilliden? Der er også en tredje mulighed. Man bliver selvbedrager. Man frakender sig ejendomsretten til sine egne fejltagelser. Man frifinder sig selv. Det var ikke mig. Det var ikke min skyld. Det var de andre. Og så åbner døren sig til en af tidens attraktive identiteter: som offer.

● **HYPOTESE 4.** Tanken på den frie vilje åbner op for livets muligheder. Den åbner også op for frihedens fælder. Har fejltagelsen sin rod i kortsigtet tænkning? I egennytte? Jeg kan tage fejl. Kan et fællesskab også tage fejl? Og hvordan retter det op på sine fejltagelser? Fejltagelsen er enhver læreproces' fødsel. Burde al historieskrivning være et katalog over fejltagelser?

● **HYPOTESE 5.** Historien skrives altid af sejrherreerne, hedder det. Med andre ord: historieskrivning er selvbesmykning. Nationalismen er den selvbesmykkende historieskrivnings foretrukne genre. Hullerne, lakunerne, fortællelserne er lige så vigtige, som det der bliver sagt. Selv årsag-virkningslogikken kan der optræde brist på. Ordet »fordi« rummer pludselig en farlig ambivalens. Vi led ikke nederlag, fordi vi var dumme, arrogante, brovtende, uforudseende, uden evner for planlægning, forblindede af selvforelskelse. Nej, vi led nederlag på trods af, at vi var ædle, altruistiske, menneskevenlige og kun ville det bedste.

● **HYPOTESE 6.** Ved motiverne kan der i selvbesmykkende historieskrivning ikke stilles spørgsmål. De er altid de bedste. Ikke alle nederlag kan lyves væk. Men så er nederlaget beviset på vores uskyld og moralske, omend ikke militære, overlegenhed. Vi led nederlag, fordi vores modstander var brutal, uforstående, hjemsøgt af magtbrynde, uden medmenneskelighed og indlevelse, mens vi var alt det modsatte. Det, der svækkede os militært, gjorde os samtidig moralsk og menneskeligt overlegne. Midt i nederlaget vandt vi en moralsk sejr. Vi gjorde ikke noget forkert. Vi begik ingen fejltagelser. Vi er fortsat de bedste, omend forestillingen om de bedste undergår en umærkelig omfortolkning.

● **HYPOTESE 7.** Sejre er altid korrupperende. Nederlag kan også være det. Bliver man et bedre menneske af at begå fejltagelser og tage ved lære af dem? Er fejltagelsen en moralsk læreplads? Eller er ordet i virkeligheden helt neutralt? Bliver en bankrøver et bedre menneske af at lære af sine fejltagelser? Kun hvis han lægger sin kriminelle fortid bag sig. Men det kan jo også være, at han bare bliver en bedre bankrøver. Næste gang begår han ikke de samme fejltagelser og undgår at blive pågrebet.

● **HYPOTESE 8.** Er der en forskel på fejl og fejltagelser? Hvad er det, de tre tilføjede stavelser ta-gel-se prøver at sige. Man kan begå en fejl. Og man kan tage fejl. Ordet begå, bruger vi, når det drejer sig om en forbrydelse. Vi begår en forbrydelse. Udtrykket tage fejl bruger man, hvis der er gået en beslutning forud. Med udtrykket begå en fejl, fældes der en dom. Med udtrykket tage fejl beskrives en proces. Når man begår en fejl har det en klang af noget uopretteligt. Når man tager fejl, tænker man, at der dog endnu kan nås at gøre bod. Fejlen kan gøres god igen. Det er derfor mere overkommeligt at tage fejl end at begå en fejl.

● **HYPOTESE 9.** Hvad er forskellen på en fejltagelse og en ulykke? En fugl, der flyver ind i en rude? Kan den lære af sin fejltagelse? Jamen, den kunne jo ikke se, at der var en rude, denne pludselige, uventede, naturstridige fortykkelse af luften. En mand, der går over for rødt? Han begår en fejl, og bilisten, der påkører ham i fodgængerfeltet, fælder dommen over ham. Fodgængereren tog en chance. Hvis han var sluppet uskadt over, havde han så også begået en fejl? Når nogen bryder færdselsreglerne, ønsker vi så ofte ikke selv at være den straffende instans? Trafikken er jo vores eneste chance for at straffe med dødsdom i et samfund, der ellers tror på den kriminelles vilje til at forbedre sig. Nogen går over for rødt, og et eller andet skævt sted i det ubevidste føler vi os berettigede til at køre ham ned. Drabet er sanktioneret af hans lovovertrædelse. Vi ved, vi vil blive frikendt. Han, ikke vi, begik en fejltagelse. Hvor holder retfærdigheden op, og hvor begynder selvretfærdigheden?

● **HYPOTESE 10.** Fællesskaber kan have vanskeligere ved at lære af deres fejltagelser end individer. Der er til gengæld ingen lov, der siger, at demokratiske fællesskaber lærer nemmere af deres fejl end autoritære regimer. Man siger om Frankrig og England, at de ved udbruddet af Anden Verdenskrig var fuldt forberedte på udbruddet af Første Verdenskrig. Men historien gentager sig ikke. Den tyske værnemagt havde i modsætning til deres franske og britiske kollegaer grundigt studeret deres egen fiasko i Første Verdenskrig og havde udviklet en helt ny krigsførelse, den såkaldte Blitzkrieg, der til forskel fra den forrige krigs fastlåste fronter baserede sig på ekstrem mobilitet. Når blitzkrigen viste sig så succesfuld, som den gjorde, skyldtes det modstanderens mangel på vilje til at lære af sine fejltagelser. Den tyske værnemagt var villig til en gentænkning af alle dogmer, det britiske militær til gengæld så indædt konservativt, at ordet selvkritik ikke fandtes i dets ordbog. Et demokratisk samfund kan udmærket rumme institutioner, der er det modsatte.

● **HYPOTESE 11.** Evaluering er et neutralt ord, der både kan dække over bedømmelsen af sejre og nederlag, gode og dårlige beslutninger. Fejltagelser er inden for evalueringens horisont. Da den danske regering i en rapport i 2016 skulle opsummere fjorten års erfaringer med krigsførelse i Afghanistan, var ordet evaluering forbudt. Her skulle ikke bedømmes eller fældes nogen domme. Her skulle ikke tages ved lære. Ordet evaluering var erstattet af den klodsede ordkonstruktion »erfaringsopsamling«. Man kan være rig eller fattig på erfaring. Brugen af de to adjektiver siger det hele: Det er godt at have erfaringer. Erfaringer gør en klogere på livet, ofte hinsides lærebøgerne. Erfaringer udspringer af det konkrete, levede liv, med alle dets uforudsete forviklinger og forhindringer. Man har erfaringer for at lære af dem. Man bruger dem. De er et forråd, man har samlet sig, men ikke som man samler genstande på et lager eller et pulterkammer. Man står i et levende, diskuterende forhold til sine erfaringer. Nogle kan være svære eller smertefulde at vende tilbage til. Det er oftest de mest værdifulde. Men hvad er så en erfaringsopsamling? Et pulterkammer for kasserede, antikverede genstande, der har tabt deres brugsværdi. Opsamle – det er jo noget, man gør med tabte genstande, der ligger på gulvet eller jorden. Man samler dem op. Man

samler dem sammen. Men med hvilket formål? Hvad skal de bruges til? Forbuddet mod ordet evaluering i den danske regerings såkaldte erfaringsopsamling efter fjorten års krig i Afghanistan er det samme som et berørings- og diskussionsforbud. Men en ubrugt erfaring er en konklusionsløs erfaring. Her er en sproglig fornyelse: konklusionsløse fejltagelser. En lagerplads for opmagasinerede katastrofer, en kirkegård for læreprocesser, fejltagelser amputeret for deres potentiale.

● **HYPOTESE 12.** Det er menneskeligt at fejle, siger vi, lidt som en indrømmelse, måske endda en form for syndsforladelse. Men man kan også udlede den modsatte konklusion. Fejltagelsen er menneskets adelsmærke. Det er vores fejl, der gør os til mennesker. Eller rettere: vores villighed til at indrømme dem. Ingen bryder sig om samfund, der hævder, at de er perfekte. Det perfekte, uanset hvor velvilligt og menneskevenligt det præsenterer sig, gemmer altid på kimen til det totalitære. Et perfekt samfund vil som regel påkalde sig en videnskabelig teori om mennesket og dets behov, på hvilket dets autoritet hviler. Et perfekt samfund er i sin grundvold uanfægtbart. Opposition skyldes uvidenhed, utaknemmelighed, konspiration eller ond vilje. Det godes repræsentanter ser altid deres kritikere som det ondes repræsentanter. I enhver modstander genfinder de deres egen vilje til at herske enevældigt. Det er altid liv og død på absolutternes slagmark, og når det gælder liv og død, er der ingen plads til indrømmelser, heller ikke af fejltagelser. Ordet fejltagelse er som en klyngebombe, der altid eksploderer sammen med andre, ubehagelige og ubekvemme ord. Har man indrømmet en fejltagelse, må man også tage ansvar for den. Har man taget ansvar for en handling, der enten gjorde skade på andre eller forvandlede en situation

fra ondt til værre, må man også stå til regnskab. Står man til regnskab, risikerer man at underminere sin egen position med to lige uberegnelige og risikofyldte konsekvenser: man mister magt, eller man bliver tvunget til at ændre sin adfærd eller måske endog sin selvopfattelse. Det hele handler om viljens frihed, og når det kommer til frihed, må man sige, at den altid er forbandet besværlig, fordi den kræver konstant selviagttagelse, selvovervågning, selvransagelse, selvbesindelse, selvcensur. Kun et menneske, der er absolut asocialt, kan kalde sig fri. Tænke frit kan du altid, men ikke altid tale frit, medmindre du bevidst dyrker det asociale og opsøger ensomheden.

● **HYPOTESE 13.** Vi er vant til at forbinde frihed med selvudfoldelse og selvrealisering, ja, med en vis hensynsløshed. Men frihed er også det modsatte: selvindskrænkning, selvpålagt tvang, selvrevision. Frihed er ikke sjælefred. Frihed er ikke indre ro eller harmoni. Demokrati handler ikke om enighed, men om konflikt. Konflikt er frihedens vilkår, også indre konflikt. Det er derfor, den står i modsætning til identitetspolitik, der lover dig at blive et helt, harmonisk menneske uden indre kamp. Frihed er indre kamp. Sjælen er en slagmark, når frihedens sol står højt på himlen. Frihed er en byrde, og i løftet om at slippe for dens byrder, er der en lokken, hvis forførende kraft man aldrig må undervurdere. En verden, hvor du aldrig tvivler på, hvem du er. Sådan lyder løftet. Men denne længsel efter en skudsikker identitet, vidner kun om, at identiteten allerede bløder fra et åbent sår. Du vil så gerne døbes dansker eller svensker, men kun fordi du ikke længere ved, hvem du er. Patriotisme er ikke blot, som Samuel Johnson sagde, slynglens sidste udvej, det er også identitetskrisens sidste skanse, før navnløsheden indfinder sig.

● **HYPOTESE 14.** Lad os et øjeblik forestille os en verden uden fejltagelser. En fejlfri verden. En fejltagelsesfri verden. Man kan dvæle for evigt ved disse ord. Fejlfri og fejltagelsesfri, hvoraf jeg selv har skabt det sidste. En fejlfri verden er en verden, der er skabt en gang for alle og svæver i sit eget selvtilstrækkelige rum. En fejltagelsesfri verden er en verden uden frie valg. I begge er mennesket fraværende, eller det er reduceret til et tandhjul i en smuk maskine, eller for at opdatere metaforen til en chip i selvtænkende computer, og måske er drivkraften bag skabelsen af kunstig intelligens bare drømmen om omsider at gøre mennesket ansvars- og fejlfrit.

● **HYPOTESE 15.** Hvem er fejlfri? Lad den, der er ren, kaste den første sten, siger Jesus i Johannesevangeliet, og de hævede hænder, der knytter sig om stenen, parate til at kaste den, sænker sig i erkendelse af alles fejlbarlighed. Jeg tog udtrykket den første sten og gjorde det til titlen på min roman om krigen i Afghanistan. Vores urenhed er vores svaghed og vores styrke. Det er i selvindsigten, at vi bliver mennesker. Det er ikke kun, når vi handler, at vi beviser vores frihed, men også nogle gange, når vi undlader at handle og sænker hånden.

● **HYPOTESE 16.** Kan man påtvinge mennesker friheden?

Vi er kommet for at påtvinge dem den frie vilje, siger en af mine personer sarkastisk om begrundelserne for Natos tilstedeværelse i Afghanistan. »Det er derfor, du er her. Det er derfor, jeg er her. Og derfor amerikanerne er her. For at tvinge afghanerne til at anerkende eksistensen af den frie vilje.« Traditionalismen, det menneske, der lever styret af overleveringen og et fatalistisk gudssyn, er blevet vores udfordring. Vi vil tvinge ham ud af moskéen og ind i verden, og han stritter på en gang ængsteligt og aggressivt imod et liv under frihedens ubarmhjertigt åbne himmel. Vi kan ikke leve med tanken om hans ufrihed. Han kan ikke leve med tanken om vores frihed.

● **HYPOTESE 17.** Da min roman *Den første sten* nærmer sig sin slutning, er der en præst, der har mistet sin tro. Han har set til bunden af krigens gru og ikke fundet hverken nåde, tilgivelse eller næstekærlighed. Han tænker på røverne på de to kors, der omgiver den korsfæstede Jesus. Den ene får løfte om samme dag at være med Jesus i paradiset, den anden skildres på albertavlen i præstens kirke som omgivet af en sværm af djævle, der gør sig klar til at føre ham til Helvede. Han, hvis navn er Gesta, har spottet Jesus. For ham gives der ingen tilgivelse, skønt han dog blot er et menneske, der i dødsangst, ikke det mest klare øjeblik i et menneskes liv, slår om sig med hån, spot og latterliggørelse. Burde der ikke findes en religion, der kunne rumme også Gesta og lægge en beroligende hånd på hans pande, i stedet for at overgive ham til flammerne? Er det ikke essensen af os som mennesker? Vi kaster alle gerne med sten, måske ikke den første, men så den næste, idet vi ængsteligt skotter til hinanden, for det er sikrest at kaste i flok. En ensom mand med en sten i hånden ser vi kun sjældent. Er vi ikke den dyreart, der begår fejl og ved det? Er det ikke deri, ikke blot vores storhed, men også vores overlevelsesmulighed som art ligger?

● **HYPOTESE 18.** Hvordan råder man bod? En fejltagelse kan have uoprettelige resultater. Gjort er gjort, og fortiden kan man ikke lave om på. Men fremtiden kan man. Fejltagelsens menneske er derfor også fremtidens menneske, den, der tager ved lære, for hvem fortiden er en skole, ikke en kilde til hverken stolthed eller dårlige undskyldninger, men til lærdom og selvopdragelse. Den, der ikke tør begå fejl, lærer heller ikke at gå. Hvis vi frygter fejltagelsen, dømmer vi os til ubevægelighed. Lærer vi ikke af fejltagelsen, dømmer vi os til gentagelsen, som er identisk med gang på stedet, altså blot en variant af ubevægeligheden.

● **HYPOTESE 19.** Militæret er en af de store sproglige nyskabere, ofte i en dristig tolkning af virkeligheden. Der kan også nogle gange ligefrem være tale om en tildækning eller forvanskning af virkeligheden i overensstemmelse med den efterhånden gamle, men dog stadig uopslidelige indsigt, at sandheden er krigens første offer. Måske er sandheden også krigens sidste offer, hvilket mange historikere kan bevidne, eftersom det er dem selv, der står bag drabet på den. Længe efter at bombelarmen og krudtrøgen er drevet bort, og slagmarkerne igen er dækket af frodigt ugræs, der vokser så godt i den jord, der er gødet af død, prøver historikerne at sikre løgnen et evighedsliv.

● **HYPOTESE 20.** Man kommer til at slå sine egne ihjel – hvad hedder overgrebet på militærsprog? *Friendly fire*, venligsindet ild. Det lyder ligefrem hyggeligt, som en aften omkring lejrålet, bortset fra, at det er familiens egne medlemmer, der glødende i asken leverer varmen i den kolde nat. Oversæt udtrykket til privatlivet. Du slår din kone eller børn. Undskyld, skat, det var bare *friendly fire*. Hvad hedder det, når uskyldige civile bliver dræbt? *Collateral damage*, på dansk oversat til »utilsigtede skadevirkninger«. Begge ord er lige interessante. Utilsigtet betyder uden hensigt, ikke med vilje, ordet rummer altså allerede en frikendelse. Jeg kunne ikke gøre for det, jeg ville det ikke, min uskyld kan ikke betvivles. Nogen døde, men den morderiske hånd var styret af tilfældet, ikke af mig, skønt jeg rettede sigtekornet ind og afsendte den dræbende kugle. Skadevirkning er en bureaukratisk eufemisme for død. »Krig vil sige at gøre sit yderste for at få stumper af jern til at trænge ind i levende kød.« Det er den franske forfatter André Malraux' definition på krig i hans roman om den spanske borgerkrig, *Håbet*. Så ligefremt, så brutalt, så sandt kan det siges. Skadevirkning, så usandt kan det siges. Ikke fordi døden ikke har en overvældende skadevirkning på en krop. Men fordi vi med det tekniske, nærmest neutralt lydende ord forhindrer os i at se

og mærke den skade, der sker på kroppen i det øjeblik, kuglen finder sit mål. Bureaukratiet er en moralsk sovepille, skriver den polsk-jødiske sociolog Zygmunt Bauman i sin analyse af jødeudryddelsen i *Modernity and the Holocaust*, fordi det med sin sprogbrug evner at afmoralisere enhver konflikt. Det er også den militære sprogkunst, at afmoralisere fejltagelsen, og dermed slette den fra historiebøgerne. Selv overgreb på uskyldige kan bagatelliseres. Da demokratiet og den frie vilje blev indført i Afghanistan, var der også en utilsigtet skadevirkning: 18 års krig og 147.000 døde ifølge den seneste opgørelse fra amerikanske Brown University.

● **HYPOTESE 21.** Det er ikke så nemt at slå et andet menneske ihjel, som man skulle tro. Det kræver påvirkning og bearbejdning og overtalelse. Sproget er et vigtigt redskab, når det gælder om at få mennesker til at skifte sindelag. Også her har militæret gjort en stor indsats i sprogfornyelsens tjeneste. Sprog kan bringe mennesker tæt på hinanden, og det kan skabe afstand mellem dem. Det er det sidste, militæret er optaget af, og denne dødens og brutalitetens og den frivillige selvfølgende sprogsprogskole har også sit eget nøgterne navn. Den går under navnet distanceringsteknikker. En distanceringsteknik er den sproglige metode, hvorved man skaber afstand mellem mennesker ved at pånøde dem nedsættende navne, der gør dem til noget mindre end mennesker. Sammenligninger med dyr er den foretrukne metode. Men det kan ikke være et hvilket som helst dyr. Fugle fungerer ikke. Hunde kan gå an, sådan som Martin Luther gjorde det under de tyske bondekrigene, hvor han opfordrede adelsmændene til at slå de oprørske bønder ned som hunde. Men den nedsættende brug af ordet hund har nok størst effekt i et primitivt agrarsamfund, hvor hunde ikke som i vore dage har opnået universel status som kæledyr. Svin virker også, forbløffende nok, da dyret er en yndet spise, især i protestantiske lande, men her er det ikke en

henvisning til det velsmagende kød, men til dyrets urenhed, der gør det anvendeligt i kataloget over ord, der er velegnede til at degradere mennesker. Rotten er oplagt, menneskets uadskillelige ledsager, vores allestedsnærværende parasit, for hvem vi ikke er andet end et veritabelt værtsdyr, der ofte bebor vores huse og byer i større antal end os selv, og som når det gælder udbredelsen fra kontinent til kontinent ligefrem benytter os og vores skibe som transportmiddel. Ellers er laverestående arter de mest populære, krybdyr og padder, dog ikke for store som krokodiller, og ikke for angstvækkende som edderkopper, og ikke for harmløst irriterende som fluer. Slinger og kakerlakker vækker de rette associationer. De er skadedyr, som med sindsro og uden samvittighedskvaler kan udryddes. Så alle vores krige er i sidste ende hundekrige, svinekrige, rottekrige, kakerlakkrige, menneske ikke mod menneske, men menneske mod udvalgte dyrearter. Måske kan vi lære noget om vores forhold til naturen ud fra det valg af metaforer, vi træffer, når vi håner vores fjender. Enhver krig er også en krig mod naturen, inklusive vores egen indre. Hvilken menneskehed ville vi have været, hvis vi i stedet havde identificeret os med hundens trofasthed, grisens snøftende livsglæde og rottens uambitiøse overlevelsesvilje? Hvilke krige ville vi have ført?

● **HYPOTESE 22.** De største pacifister og optimister på menneskehedens vegne har altid været opfinderne af nye våbentyper. Alfred Nobel, dynamittens opfinder, der har fået en fredspris opkaldt efter sig, forudsagde i 1871, at dynamitten ville afskaffe krige hurtigere, end parlamenterne ville være i stand til at standse dem. »Alle civiliserede nationer vil vige tilbage i rædsel og sende deres tropper hjem«, udtalte han med tanke på sin egen masseproducerede dynamit i en forhastet triumf på pacifismens vegne. Opfinderen af Gatling-geværet, Richard Gatling, hvis gevær i 1886 var i stand at affyre 400 runder i minuttet, nærede lignende illusioner. Når en mand kan udføre 100 mands gerning på slagmarken, vil de store hære blive afskaffet, mente han, hvorefter hære større end nogen sinde før invaderede slagmarkerne, for større slagkraft kræver også større ofre. Orville Wright, en af flyvemaskinens opfindere, mente af grunde, der i dag ikke er helt klare, at fly ville umuliggøre fremtidens krige. Robert Oppenheimer, atombombens bagmand, udtrykte sig mere forsigtigt, da han gav udtryk for det håb, at atomkraftens ødelæggelseskraft ville afskrække fra al fremtidig krig. Der er heller ingen, der siden Hiroshima og Nagasaki ligefrem har smidt om sig med atombomber, men hvad angår drabsmetoder har fantasien lige siden kun

blomstret, og våbenindustriens anonyme bagmænd har klogt afholdt sig fra pacifistiske udtalelser, måske belært af historien, måske fordi det bare er »bad for business«. Nobel, Gatling og Oppenheimer overså midt i deres højt teknologiske landvindinger i kunsten at slå mennesker ihjel den lavteknologiske konstant, som ledsager også civiliserede nationers krigsførelse, nemlig grusomheden. Et våben, der ikke har bevist sin effektivitet på slagmarken, er ikke et våben, men et harmløst eventyr for børn. Det er ikke våben, der skræmmer fjenden, det er slagmarkernes og ruinbyernes bjerge af lig. Hvad var det opfinderne af nye, mere dødbringende våbentyper forsøgte at bilde os ind? Hvad var det, de prøvede at bilde sig selv ind? De fornægtede en side af den menneskelige natur samtidig med, at de udnyttede den.

● **HYPOTESE 23.** Mens jeg arbejdede på min roman om krigen i Afghanistan, faldt det mig ind, at en roman var det modsatte af militærets distanceringsteknikker. I en roman gælder det ikke om at komme på afstand af personerne. I en roman kan man ikke komme tæt nok på. Romanen er, for nu at blive i jargonen, ikke en distanceringsteknik, men en intimitetsteknik. Du kommer så tæt på et andet menneske, at du bliver et med det. Du bliver med andre ord en anden end dig selv. Romanen er en invitation til indlevelse. I nogle timer er du i en andens krop, måske er du en kvinde i en mands krop eller omvendt. Du lever i en anden kultur eller historisk epoke. Du bliver konfronteret med dilemmaer, du aldrig er stødt på i dit eget liv, og du finder dig indviklet i en kompleks dialektik, hvor du opdager dig selv i den fremmede og den fremmede i dig selv.

● **HYPOTESE 24.** Romaner er aldrig nationale. Deres sprog er det selvfølgeligt. Deres iscenesættelse er det uundgåeligt, medmindre de hører til blandt modernismens mere luftige spekulationer. Men hvis nogen siger til dig, at du ikke kan forstå denne roman, fordi du ikke er svensk eller dansk, er det en dårlig roman. Romaner er aldrig uoversættelige. Deres sprog og verden er universelle, på en gang indre og ydre. Det ydre er en omskiftelig verden, det indre sindets uophørlige dilemmaer. Forfattere har intet fædreland, og hvis de tror, at de har det, har de misforstået deres gerning. De har kun fædrelande i negativ forstand, i form af den modstand, der har været med til at forme dem, barndommens prægning, som de altid siden skriver i oprør mod. En roman er aldrig en entydig hyldest, men altid en spørgende undersøgelse. Romaner er ikke håndbøger, men anti-håndbøger. De er fulde af brækkede håndled og knuste fingre. Her får du ingen vejledning i livet. Men du lades heller aldrig ensom.

● **HYPOTESE 25.** Den sproglige distanceringsteknik, som den praktiseres i den militære træning, gør ikke bare den fremmede til et mindre menneske, men formindsker også dig selv, idet den påtvinger dig en entydig identitet, der afskærer dig fra dit eget sammensatte indre. Den forbyder dig ikke bare at nære nogen nysgerrighed over for fjenden, men også over for dig selv, for alle svar er på forhånd givne. Ligesom den gør dig blind for dine egne muligheder, gør den dig også blind for dine egne fejltagelser. Romanen er fejltagelsernes genre. Det er genren, hvor erfaringen modsiges ideerne, hvor detaljerne overvælder abstraktionerne, hvor mennesker mister deres vej og kun finder den igen, hvis de vover selvopgøret. Romanen er genren uden konklusioner. Den er den inkarnerede uro, den uro, som ingen tro, religion, ideologi eller fastlåst identitet kan værgе dig imod. Dens åndedrag er livets, dens rytme kender ingen regelmæssighed, dens mål har altid et element af det ukendte.

● **HYPOTESE 26.** Hvorfor begår vi fejl? Fordi vi tror, at verden er kortlagt og derfor forudsigelig. Fejltagelsen er produktet af den kalkulerende fornufts overmod. Åh, jo, kloden kan være kortlagt, landkortets hvide pletter forsvundet, naturlovene troede vi også, at vi kendte til bunds, og ikke bare kendte, men beherskede, og så vender naturen sig pludselig imod os, arterne uddør, havene stiger, isen smelter, orkaner raser uforudseeligt. Vi indser, at vores natursyn var en fejltagelse, der kommer til at koste os dyrt.

● **HYPOTESE 27.** »Vi erkender stykkevis, og vi profeterer stykkevis, men når det fuldkomne kommer, skal det stykkevis forgå,« skriver Paulus i sit første brev til Korintherne. »Endnu ser vi i et spejl, i en gåde, men da skal vi se ansigt til ansigt. Nu erkender jeg stykkevis, men da skal jeg kende fuldt ud, ligesom jeg selv er kendt fuldt ud.« Det er kærligheden, Paulus skriver så smukt om, ikke den mellem mand og kvinde, men Guds kærlighed, og det er hans fejltagelse, for det stykkevis vil aldrig forgå. Vi skal altid se i et spejl, i en gåde, og vi vil aldrig kende fuldt ud, hverken den verden, vi lever i, eller de verdener, vi rummer i os selv. Det stykkevis er vores skæbne. Vi er ikke prisgivet fejltagelsen, men i en verden, der kun erkendes stykkevis, er fejltagelsen en altid nærværende mulighed, der tvinger os til at træde varsomt.

● **HYPOTESE 28.** At leve stykkevis og delt, det er et grundvilkår, vi nægter at acceptere. Vi ønsker at blive kendt fuld ud og selv at kende, og den elskende søger det samme i sin elskede, som den troende søger i sin Gud. Forskellen på dem er blot, at den troende søger evigheden, den elskende ved, at kærligheden kun holder så længe, som livet tillader. Religionernes historie er historien om, hvordan skråsikre åndelige overbevisninger ikke producerer andet end katastrofeyldte fejltagelser, mens kærlighedens historie, og en sådan kan aldrig skrives uden for litteraturen, er historien om lykkefyldte øjeblikke. Paulus er helt bestemt større og klogere som kærlighedens poet end som forkynder. Han bør læses som det første og glemmes som det sidste. Jeg håber, at han også indimellem er blevet læst sådan af særligt inspirerede læsere, som en intim kender af kærligheden, der blot måtte gå en omvej over fantasien om Gud. Det retfærdiggør ham næsten. Nej, vi udholder kun sjældent det stykkevis og delte. Vi søger helhed. Vi vil ses og elskes. Men livet giver os ikke alt, hvad vi beder om. Det er vores vilkår, og det er, når vi ikke accepterer vilkårene, at vi viser vores sande natur som mennesker, som en art, der ikke underkaster sig de betingelser, naturen dikterer det. Vi vil altid være noget andet, end det vi er.

● **HYPOTESE 29.** Havde vi lært os at flyve uden fuglenes eksempel? Havde vi lært os at krydse havet uden fiskenes eksempel? Havde vi lært os at bevæge os hurtigt på veje og skinner uden hestenes eksempel? Vi er væsenet, der betaget af vægtløshed og fart både vil have vinger, gæller og fire ben uden at være udstyret med noget af det. Men hvilken dyreart har inspireret os til fantasien om eksistensen af en Gud? Er det omsider vores egen art, vi fejrer med ideen om et almægtigt væsen? Er Gud blot vores utopi om os selv, dette intetsteds i fremtiden, hvor vi udfolder vores sande potentiale, som en skaber af verdener og endegyldig herre over vores egen skæbne? Nu har vi indset, at den Gud, vi gennem årtusinder har tilbudt, ikke er god nok, ikke opdateret nok, i grunden ikke almægtig nok, og så har vi erstattet ham med den matematiske formel for ufejlbarlighed, algoritmen, der inkarnerer vores drøm om almagt, med et navn endnu kortere end Guds, ikke tre bogstaver, men kun to: AI, *Artificial Intelligence*, kunstig intelligens. Endelig træder vi selv frem på universets scene, endelig ser vi ikke længere i et spejl og en gåde, stykkevist og delt, nu skal vi forstå alt og mestre alt.

● **HYPOTESE 30.** Vi lever i en tidsalder, vi selv har døbt den antropocæne, forstået som menneskets tidsalder. Udtrykket blev introduceret af atmosfærekemikeren og nobelpristageren Paul J. Crutzen i 2000. »At navngive vor tid Antropocæn kan befordre en erkendelse af det afgørende, verdenshistoriske ansvar for klodens fremtid, som det moderne industrielle menneske har pådraget sig,« skriver Crutzen i sin begrundelse. Han mener, at mennesket er blevet en geologisk kraft på lige fod med vulkaner, meteornedslag og forskydning af tektoniske plader. »En anerkendelse af Antropocæn vil veje meget tungt i den vægtskål, der fastslår menneskers påvirkning af miljøet som en videnskabelig kendsgerning,« fortsætter han. Hvis den antropocæne tidsalder gjorde menneskets levevilkår lettere, ville den være et vidnesbyrd om vores succes som art. Vi ville i sandhed have etableret os som skabningens herre, ikke blot enevældige hersker over det organiske liv, men også over de uorganiske stoffer. Gud havde vist sig på Jorden i solsystemets tredje bane mellem Venus og Mars, og han havde vores ansigt. Vi var ikke længere blot hans udtrykte billede. Vi var ham. Men det modsatte er tilfældet. Den antropocæne tidsalder er ikke et vidnesbyrd om vores succes, men om vores fejltagelser. Den demonstrerer grænsen for vores magt. Eller rettere,

den demonstrerer den destruktive kraft i vores magt. Vi er endnu et meteornedslag i klodens historie. Menneskeheden er den inkarnerede naturkatastrofe. Hvis vi er Gud, er vi en Gud, der er blevet sindssyg.

● **HYPOTESE 31.** Filosofen Friedrich Nietzsche sagde engang, at den, der én gang har set ned i afgrunden, nok ved, hvilken visdom, der ligger i at være overfladisk. At tænke tingene til bunds, betyder det også at gå til bunds, ikke som dykkeren, der udforsker bunden af havet, men som det synkende skib på vej imod den? Der er en scene i Herman Melvilles roman *Moby Dick*, som meget godt illustrerer den fejltagelse, det er at se for dybt ned i tilværelsen. Det er skibsdrengen Pip, der under jagten på den hvide hval, i skræk springer over bord, da hvalbåden kommer for tæt på sit frygtindgydende bytte. Sømændene samler ham op, men da Pip springer i vandet for anden gang, lader de ham ligge i den hensigt først at hente ham, når jagten er overstået. Snart flyder Pip alene omkring midt på Stillehavet. Horisonten rundt er der ikke en båd i sigte. Han er helt alene i en umådelig verden. Da hvalfangerne vender tilbage og igen fisker ham op af vandet, er han uafhjælpeligt sindssyg. Alene på verdenshavet har Pip set helt ned til havets bund. Han har set kernen i skabningens gåde, Guds fod på vævens skammel, som Melville udtrykker det. Men prisen for at se Gud er vanviddet. Hvad der giver mening for Himlen, er galskab for mennesket. Kun hvis man opgiver al fornuft, kan man nå frem til den himmelske tanke i al dens

øredøvende absurditet. Der er ingen fred at finde i Guds nærhed, ingen ro og sjælsforstørrelse, kun et plaget vanvid, der fører til sjælens sprængning.

● **HYPOTESE 32.** Hvad er meningen med et vulkanudbrud? Eller med et meteornedslag? Vi kan forklare årsag og virkning. Men er årsag og virkning det samme som mening? Et vulkanudbrud på Island producerede i 1783 så meget aske, at solen forsvandt over Europa gennem flere måneder, og en ulidelig hede bredte sig sammen med tørke. Alle apokalypsens tegn var til stede. Den kommende undergang syntes bebudet i sind, der endnu var religiøst rodfæstede. Nye vækkelsesbevægelser opstod under den formørkede himmel, og visse historikere hævder endda, at vulkanudbruddet på Island blev den indirekte udløser af den franske revolution seks år senere. Men hvad var meningen med vulkanudbruddet? Hvad var meningen med meteornedslaget på Mexico halvøen for 65 millioner år siden? Dinosaurerne uddøde, og pattedyrene overtog Jorden. Vejen blev beredt for mennesket. Var vi meningen med det hele, en tilfældig genetisk mutation i en arters evolution, der er så rodet og uforudseelig som en drukken mands gangart?

● **HYPOTESE 33.** Hvad var meningen med det jordskælv, der ramte Lissabon i 1755? Den franske filosof Voltaire skrev en filosofisk roman med udgangspunkt i jordskælvet, *Candide*, hvori han afskrev den konkurrerende filosof Leibniz' tese om, at vi levede i den bedste af alle tænkelige verdner. Den idé var en fejltagelse, mente Voltaire. Hvis Gud kunne skabe et jordskælv, der slog 30.000 mennesker ihjel på et par sekunder, hvad var så meningen med Gud? Hvad skal vi med en gud, der udløser kaos, andet end at detronisere ham? Kaos kan vi selv lave. En Gud, der ikke har orden i sit hus, er ingen Gud. Romanen om *Candide* former sig som en rejse gennem alle vores illusioner. Det er en roman, hvor den ene verdensudlægning efter den anden forkastes som fejlagtige. *Candide* ender i sin have. Det er Voltaires råd til os. Du skal blive hjemme og dyrke din have. Er det et godt råd i den globale opvarmnings tid? Hvis blot vi alle passede vores have med økologisk omhu, ville det så være løsningen, der tillod os som art at overleve? Er det en fremtid som gartnerne med rive og vandkande og frøposer i hænderne, der venter os som menneskehed? Eller kræver den globale opvarmning anderledes komplicerede, kollektivt forpligtende løsninger, en form for tænkning, som ville have ligget *Candide* fjernt, da han først var blevet klogere? Eller blev

Candide set i det bagklogskabens lys, den bagklogskab, som historien og tidens blotte gang altid forærer os helt gratis, i virkeligheden ikke klogere, men dummere? Måske ville verden ikke være af lave, hvis vi fra starten havde begrænset os til havedyrkning? Men så havde det ikke været os, men en anden art, med andre bestemmelser, ikke homo sapiens, men homo, ja, homo hvad? Mennesket i paradiset have, en tilbagevenden til Adam og Eva, for det er jo den hemmelige, aldrig udtalte drøm bag oplysningsfilosoffen Voltaires roman om Candide, en tilbagevenden til paradiset have, historien om vores syndefald, der rulles tilbage, indtil vi igen passerer forbi englen med flammesværdet og kan lukke paradiset port bag os, denne gang, fordi vi er på den rigtige side af den. Er det den sande utopi i myten om paradiset have, mennesket, der fralægger sig byrden af adjektivet sapiens, og blot bliver homo, vor art befriet fra hjernemassens byrde? Men slangen er der jo stadigvæk. Skal vi slå slangen ihjel og ikke lade os friste af sødmen i jordens frugter, så æblet kan hænge urørt på sit træ? Begynder vores historie med en advarsel, som vi overhører i tusinder af år, og nu betaler vi prisen? Spiser du af æblet, ender du uvægerligt i den antropocæne tidsalder?

● **HYPOTESE 34.** Nu står vi her, i begyndelsen af den antropocæne tidsalder, der leverer så overvældende dokumentation for vores fejltagelser som skabningens inkompetente herre. Den antropocæne tidsalder er vores udgave af jord-skælvet i Lissabon i 1755, og denne gang er der ikke andre steder at rette anklagerne hen end mod os selv. Og så opfinder vi i vores evige illusionsmageri igen en ny Gud og døber ham AI, *Artificial Intelligence*. Det er slangen, der skaber AI, fristeren, der igen lokker os med fuldkommenhedens illusion. Igen vil vi virkeliggøre Leibniz' tese, som Voltaire opponerede imod. Lever vi ikke i den bedste tænkelige af alle verdener, så må vi selv skabe den. Netop bedst tænkelige. AI er den rene tænknings legemliggørelse, åndens sejr over materien, selv om ånden er gjort af chips og elektroder. En række teknologiske fix, fra dampmaskinens opfindelse til oliedrevne transportmidler til lands, til vands og i luften skabte sammen med udbredelsen af landbruget, skovfældningen, industrialismen og verdensmarkedets udbredelse den antropocæne tidsalder. Beviset på vores skaberkraft ender som vores dødsfælde, som kun endnu et teknologisk fix, en alvidende maskine, hvis mekaniske, elektrisk summende hjernevindinger gør vores egne til skamme. Den menneskeskabte tidsalder bliver afløst af

en ny, den maskin-skabte, den computer-skabte, en selv-genererende intelligens, der ikke kender til grænser, heller ikke naturens, som den i sin himmelstræben magter at ignorere. Vi abdicerer som skabningens herre for at lade vores afløser sætte sig på tronstolen. Omsider bliver vi Gud, om end pr. stedfortræder.

● **HYPOTESE 35.** Vover jeg i al min menneskelige ufuldkommenhed en kritisk indvending? Jeg vil ikke spørge, hvordan vi skal kontrollere et væsen, som vi bevidst har designet til at være os overlegen i alle henseender, en tjener, der overgår sin herre og ikke bare ved det, men også har fået mandat til det. Jeg vil i stedet spørge, om ikke dette væsen, hvis intelligens nødvendigvis må være af instrumentel art, altså låst fast i nyttetænkningens begrænsninger, ikke i stedet vil ligne os alt for meget og dermed også være i besiddelse af menneskeheden umiskendelige særkende, et ubestridt talent for at begå fejltagelser? En alvidende mekanisme, der forstår at indkalkulere alle konsekvenser af sine beslutninger, vil enten ende i handlingslammelse eller også vælge at være hensynsløs. Hensynsløsheden har altid kendetegnet os som art. Det er den, der har gjort os til den store udrydder af de andre arter, og da Darwin formulerede sin tese om den bedst egnedes overlevelse, der i den vulgære udlægning, som også altid er den mest populære, hurtigt blev til en apologi for den stærkestes ret, var han næppe klar over, at han her gav menneskeheden ikke blot en facil selvforståelse, men også en retfærdiggørelse af hensynsløs fremfærd. Hvad vil vi med os selv og med verden? De to spørgsmål er uløseligt knyttet sammen, og intet teknologisk fix kan frelse

os fra dem. Friheden forbliver en byrde, og der findes kun en ting, der er værre end tyngden af dens vægt: Det er den lethed, der opstår, når vi kaster friheden fra os og overlader ansvaret for vores liv og beslutninger til andre. Et liv uden fejltagelser er et liv uden frihed.

35 hypoteser om et liv uden fejltagelser skrevs ursprungligen som en föreläsning som Carsten Jensen höll i samband med Humanist- och teologdagarna i Lund, 6 april 2019, då han mottog 2019 års Rausingpris. Priset är ett stipendium ur Elisabet Rausingss minnesfond som Humanistiska fakulteten vid Lunds universitet delat ut sedan 1985; vartannat år till en forskare inom humaniora och teologi och vartannat år till en framstående nordisk kulturpersonlighet. Läs mer om HT-dagarna och tidigare pristagare på www.ht.lu.se/htdagar. Där kan du också lyssna på en inspelning av föreläsningen.

HUMANISTISKA
OCH TEOLOGISKA
FAKULTETERNA